

ӘОЖ 398.1

KAZAK HANLIĞI DÖNEMİNDE EFSANEVİ JIRAVLAR
THE LEGENDARY ZHYRAU OF KAZAKH KHANATE PERIOD

E.ADILBEKOVA*
A.DENİZ**

Özet

Kazak Hanlığı döneminden günümüze çok az yazılı belge ulaşmıştır. Özellikle edebiyat alanında bu belgelere Fars, Özbek ve Nogay kaynaklarında rastlanmaktadır. Efsanevi Kazak Jıravlarının şiirleri genellikle sözlü olduğu için günümüze çok az yazıya aktarılmıştır. Aynı şekilde jıravların isimleri hakkında da tartışmalar vardır. Bunun en büyük sebebi şiirlerde mahlasın olmaması ve çırakların ustanın şiirlerini kendi şiiriymiş gibi sahiplenmeleridir. Bu çalışma, eski Kazak sözlü edebiyatı ve efsanevi jıravlar hakkındadır.

Anahtar kelimeler: Kazak Hanlığı, Jıravlar, Efsaneler, Sözlü Edebiyat.

Summary

The legendary zhyrau of Kazakh Khanate period of the Kazakh Khanate still has very few written documents. Especially, in the literature this documents observed in the data of Persian, Uzbek and Nogai some of the legendary Kazakh zhyrau's poetry copied out in written for present time as is usually oral. There are disputes about the name of zhyrau like that haven't nickname. This is big problem in poem and they disciples teachers poems uses such as the melody of his poems. This researches about ancient Kazakh oral literature and legendary zhyrau.

Key words: Kazakh Khanate, Zhyrau, Legends, Oral Literature.

Jırav, edebiyat terimi anlamıyla, sözlü edebiyatın eski temsilcilerinden biridir. Şâir tipi olan jıravlar, büyük sosyal konuları ele alan tolğav-jırlarının müellifleri ve icracısıdır. Jırşı olmanın yanında bilge ve kâhindirler. Kaynaklarda 11. yüzyıldan itibaren geçen jırav terimi, 15.-18. yüzyıllarda büyük sanatkâr ve danışman olarak tanınmaya başlar. Jıravın bu özellikleri yanında, siyasî, askerî ve diplomatik işlerde danışmanlık görevi üstlendiği de bilinmektedir. Ancak jırav, son dönemde bütün bu fonksiyonlarını kaybedip, akın-jırşı ve kahramanlık şiirlerini icra eden

*Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті,
Түрікфилологиясы кафедрасы доценті, Түрікiстан-Қазақстан.

Kazakh-Turkish University named H.A. Yasawi, Turkish Philology Department associate professor
Turkistan-Kazakhstan, adilbek_elmira@yahoo.com

**Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінің магистранты,
Филология факультеті, Түрік филологиясы кафедрасы, Түрікiстан-Қазақстан.

The postgraduate of International Kazakh-Turkish University named H.A. Yasawi, Philology Faculty,
the Turkish Department, Turkistan-Kazakhstan, akadir.deniz@mail.ru

sanatkârlar için kullanılmaya başlamıştır [1, 98]. Jıravların, ilk zamanlarda ağıt, kelin tüsüru (gelin alma töreni), kız uzatu (kız evlendirme töreni), sırasında söylenen geleneksel pratiklerle ilgili kısa şiirler ile jar jarları söyleyen akınlar olduğunu ve daha geç dönemlerde destan anlatıcısı olarak gelenekte yer aldıkları ifade edilmektedir. Akın tipinin en eski temsilcisi olan jıravlar, toplumun birlik olduğu dönemlerde, mensubu buldukları oymak veya boyun temsilciliğini yapmaktan ziyade bütün toplumun temsilcileridir. Bu temsilci kimliklerinden dolayı hanın çevresinde bulunurlar [2, 402]. Arıkan'a göre Kazak sözlü geleneğinde jır anlatıcılarına jırav ve jırş denilmektedir. Bununla birlikte genel olarak "şair" terimini tam olarak karşılayan yaratıcı, icracı, atışmalara katılan "akın" da jırları icra ettikleri ve düzenledikleri bilinmektedir. Jırav teriminin "jır söyleyen" anlamına geldiği ve etimolojik kökeninin de "ır, yır-jır" sözcüğü ile bağlantılı olduğu görüşü kabul görmüştür. Jır terimi, diğer Türk topluluklarında olduğu gibi genel manada şiir anlamında kullanıldığı gibi "destan" türü de bu terimle karşılanmaktadır ve Kazaklar destana nazaran daha kısa olan tolgav ve terme gibi şiirleri de jır olarak adlandırmaktadırlar. Jırlar, "jır" nazım şekli ve "ölen" nazım şeklinde yaratılıp icra edilmektedir. Jır nazım şekli; nazım birimi belli olmayan, bazen dörtlülere, bentlere bölünmeden zaman zaman anlatı sonuna kadar devam edebilen ve genellikle 7-8' li hece ölçüsüyle oluşturulan, hece sayısı ve kafiye bakımından çok katı kuralları olmayan bir nazım şeklidir. Jır içinde bir konudan veya düşünceden bir başkasına geçinceye kadar alt alta sıralanan dizelerden kurulu bölümler ile geçiş olarak söylenen birkaç dizeden oluşan bölümlere tüydek- tirada denilmektedir [3, 13].

Âbişeva ya göre XV. Yüzyılda jırav terimi ilk kez kullanılmıştır; tam olarak nerede yaşadığı ve öldüğü bilinmeyen Asan Kayğı ilk jırav olarak tanımlanmıştır. 16. Yüzyıl Kazak, Karakalpak ve Nogay topluluk ve edebiyatlarının birlikte yaşadığı devrin jırav devri için altın dönem olduğunu öne süren Âbişeva, ortak zengin kültür ve geniş coğrafyanın bu durumun oluşmasında etkili olduğunu belirtmiştir [4].

İlk jıravlarla ilgili bazı kaynaklar bize yazıtlar vasıtasıyla ulaştıysa da asıl kaynaklar sözlü olarak muhafaza edilmiştir. Bunların çoğu efsane, halk arasında hikâye veya kahramanlık destanı gibi bir folklor eseri niteliğindedir. Bu tür eserlerde tarihi olgulara göre, halkın hayalinin katkısı daha da ağırlıktadır. Yazıya geçirilen kaynakların çoğu efsane şeklinde olmuştur. Örneğin, "Şeceretü'l-Etrak" (Türk Şeceresi) adlı Farsça yazılmış bir kitapta adı geçen Uluğ jırav hakkındaki hadiseyi burada belirtmek yerinde olur. Bu yazıda yer alan hadise, Türk halkları arasında anlatılan

efsane şeklindeki bir eser olsa gerek. Ama hikâye süjesindeki zaman ile yazıya geçirilen zaman arasında (XII-XV) uzun bir mesafe olmadığı için, bu hikâyenin tarihi bilgi niteliği çok değişmeden korunmuş olmalıdır. Burada Cengiz Hanın oğlu Cuci'nin ölümünü Hana anlatan Uluğ Jırav'ın sözü Türk lehçesiyle verilmiştir.

*"Çınar ağacı kökünden devrildi,
Kim kaldırır, ey Hanım.
Deniz dipten bulandı
Kim berraklaştırır, ey Hanım".*

Uluğ Jıravın bu sözü, son dönemlere kadar Kazaklar arasında sözlü olarak da anlatılıyordu. Destan, daha da kapsamlı ve uzun bir destan şeklinde Kırgızlar arasında da iyi muhafaza edilmiştir.

Bu küçük eserden bile onun, jıravlar nazmına benzer yönlerini fark edebilmekteyiz. Birincisi, burada anlatılan düşünce sembollerle verilmiştir. İkincisi, eser somut bir olaya ve sosyal anlam taşıyan meselelere bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Üçüncüsü, jıravların nazım türündeki eserlerinde en çok kullanılan edebi üslup, retorik sorular üzerine kuruludur. Uluğ Jırava ait bu tek eseri, edebiyat tarihi kapsamında ele alma imkânı zayıftır. Üstelik, Uluğ Jıravın hayatı hakkındaki kaynaklar da mevcut değildir. Uluğ Jırav Kazaklar ve Kırgızlar Ketbuğa Jırav ismiyle tanınmaktadır. Büyük bir ihtimal " Uluğ" ismi onun halk arasındaki lakabı veya unvanı olabilir. Fakat Uluğ Jırav küçük tolğavı bile, jırav nâzımının Altınordu döneminde de epeyce geliştiğine işaret etmektedir [5, 163].

Şokan Velihanov, Kazak Hanlığı kurulmadan önceki dönemlerle Janibek Hanın hanlık kurduğu, Kazak ve Nogay halklarının birlikte yaşadıkları dönemi, ölen-jırların altın devri olarak görmüştür. Velihanov, Jiyleneş'nin efsanelerinin ve Nogay dönemi filozofu olarak bilinen Asan Kayğı'nın tolğavlarının Nogay- Kazak devrinde doğduğunu, "15 ve 16. yüzyıllarda hayat süren Dospambet, Şalkiyiz ve Kaztuvgan da Nogay-Kazak döneminin jıravları olarak kabul edilmelidir" [6]. Asan Kayğı, XV. yüzyılın ikinci yarısında, İdil civarında doğmuştur. Asan Kayğı hakkındaki bilgiler, halk arasında yayılmış olan hikâyelerde yer almaktadır. Altınordu Hanlığı zamanında, kalabalık halkın birçok hanlığa bölündüğü dönemde ömrü konaklayacak yer aramakla, geleceği üzerine tahminlerde bulunmakla geçmiştir. Halkının talihi için "koyun üstünde boz turgay kuşu yuvalar" deyip, konaklayacak yer "Verimli toprak" arayarak, hızla koşan develere binip dolaşır. O, görüp tanıdığı yerlerin değerini belirtir, bunun yanında asıl büyük tehlikenin batıdan geleceğini de ifade eder:

*"Bundan sonra türlü türlü zaman olacak,
Zaman azıp, kanun eskiyip kötülecek,
Çamın tepesine balıklar çıkacak,
Çocukların hayatı tamam olacak", –*

şeklinde geleceğe dair tahminlerinin yer aldığı şiirleri de vardır. Kazak Edebiyatında, "kederli zaman" diye adlandırılan devrin, kulaklarda hala nağmesi çınlayan şarkısı Asan Kayğı'nın bu şiiridir. Şu boyunda bağımsız Kazak Hanlığı kurulunca, hanlığın destekçileri, ruhanî güç vericilere dönüştü. Ömrünün son günlerini Sariarka bozkırında geçirdi, Ulıtav'da öldü. Bu dönemin temsilcisi olan jıravların eserlerinde Nogay diline ait özelliklerin oldukça fazla görülmesi bu yüzdendir. K. Ömiraliyev ise daha kesin bir ifade tarzıyla bu jırların Kazak Hanlığının kurulma arifesinde, İdil ve Jayık doğduğunu; daha sonra Kazak halkına katılan boyların bunları yeni sözlü kültür çevresine taşıdıklarını iddia edip bu jırların daha sonraki icralarında eski şekillerine göre birtakım değişikliklerin görüldüğünü; yani Kazaklaşmaya başladıklarını ifade etmektedir [3, 89-90]. Bu olayla ilgili olarak Kazak ve Kırgızlar arasında anlatılan efsanelerden birisi de şöyledir: Av sırasında aksak kulanın peşine düşen Cengiz Han'ın oğlu Cuci Han, atı üzerinden atlar. Kulan sürüsünün aygırı yere düşen Cuci Hanın ezip öldürür. Cuci Han'ın avdan dönmediğini duyan Cengiz Han, oğlunun ölüm haberini getirenlerin kulağına kurşun döktüreceğini söyleyince hiç kimse kötü haberi ona vermeye cesaret edemez. Halk birbirine danışır ve usta bir jıravı bu işle görevlendirirler. Aksak kulan ezgisiyle, estirtiv tarzında ölüm haberini Han'a bildiren jırav dombırasını yere bırakır ve "haberi veren dombıra, kurşun dökecekseniz onun kulağına dökün" der [7].

Kopuz ezginin en önemli unsuru olduğu için Jıravların vazgeçilmezidir. Bir kopuzu ile kısa manzumeler söyleyen aday, kopuz çalmayı ve kopuz eşliğinde destan söylemeyi iyice öğrendikten sonra ustası tarafından sanatını icra edebileceğine kanaat getirilirse, yalnız başına çalıp söylemesine izin verilir. Jıravlarda ölen bir usta jıravın kopuzu çırağa verilir. Bu, jıravın ustasını temsil ve geleneği devam ettirmesi anlamındadır [8]. Jıravlarda ustalık-çıraklık geleneği Anadolu Âşıklık geleneği ile benzerlik taşır.

Türk boylarının sözlü kültür ürünlerinde Ketbuga ve Kıdan Tayşı'ya nazaran adıyla daha çok karşılaşılan diğer bir temsilci Sıpıra jıravdır. Toktamış ile Ediğe zamanında, Mangıstav ile Jayık-Yayık (Ural) boyu civarları ile Saraycık şehrinde yaşadığı sanılmaktadır. Sıpıra jırav, İdil'den Don nehrine kadarki alanda, Aral ile Hazar arasında, Kırım, Kafkasya

bölgelerinde yaşayan Nogay ve Kazaklar arasında efsanevî bir şahsiyettir. Ondan sonra gelen jıravlar onu ustaları olarak kabul etmektedirler. "Er Targın", "Ediğe", "Kırım'ın Kırık Batırı" ve "Toktamış" jırında adı anılan Sıpıra jıravın çok uzun yaşadığına ve pek çok hanın yanında bulunduğuna inanılmaktadır. Sıpıra jırav, bazı bilim adamlarının dediğine bakılırsa Er Sayın, Er Kosay, Er Kökşe, Er Targın gibi Nogay dönemi destanlarını ilk terennüm edenler arasındadır. Bu destanlarda Sıpıra jıravın monologları, amavları (ithaf şiirler) ile karşılaşılır. Sıpıra jırav destanlarda uzun yaşayan (180 ile 230 yaş) akıllı, halkın birliğini ve barışı arzulayan, tecrübeli, görmüş geçirmiş bir danışman olarak tasvir edilmektedir. Onun uzun süre yaşadığına inanılmasının halk muhayyile ve düşüncesinin ürünü olduğunu söyleyen Setbaeva, sözlü kültür ürünlerinde, zor zamanlarda doğru yolu gösterebilen, akıl verebilen kişilere halkın genellikle uzun ömür biçtiğini ifade etmektedir. Sıpıra jıravın eserleri günümüze kendi adıyla ulaşmasa da onun tolğavları destanlarda, efsanelerde saklanmıştır [3, 94]. Kazak hanlığının güçlendiği ve komşu ülkelere kendini bağımsız bir devlet olarak tanıtmaya başladığı dönemdeki jıravlar edebiyatı, önceki devirlere nazaran siyasî ve sosyal anlamda daha büyük bir değer kazanmıştır. Bu dönemin jıravları şiirlerinde devlet meselelerini gündeme getirip tartışır ve yöneticilerin olumsuz yönlerini eleştirirlerdi. Bu jıravların en önde gelen temsilcilerinden birisi de Şalkiyiz Tilenşüli'dir. 1420-1430 yılları arasında Astrahan ilinde soylu bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldiği tahmin edilen Kaztuvgan, İdil nehrinin Aktuba ve Bozan kolları arasında yaşayan Türk boyları ve kavimlerinin asker başı, başka bir deyişle yöneticisidir. Büyük şöhret sahibi ve nüfuzlu biri olmasına rağmen 15. yüzyılda Deşt-i Kıpçak'ta patlak veren taht kavgaları sebebiyle Kazak Hanlığına geçmek zorunda kaldığı düşünülmektedir [3, 114].

Altınordu dönemi öncesinde jıravlar nazımının olduğu eski Türk Kağanlığı döneminden beri korunarak, bize ulaşan bazı nazım örnekleri ispatlamaktadır. Türkoloji üzerinde araştırmalar yapan L.Y. Tuguşeva "15-18. Yüzyıllardaki İslam dinindeki Türklerin nazım örneği olan küçük destanlardan da tolğava ait özellikler iyice belli olmaktadır" demektedir.

<i>Bilim öğrenin, ey beyim</i>	<i>Dostu için aziz can</i>
<i>Bilim sana dost olur</i>	<i>Canını kurban eder.</i>
<i>Bilim bilen o kişiye</i>	<i>İyilik dile dostuna</i>
<i>Bir gün devlet kuşu konar.</i>	<i>Ondan da iyilik gelir.</i>

Bu küçük şiir dizesi, jıravlar nâzımına ait özellikler hakkında bilgi verir. Bunlardan jıravlar nazımının kalıplaşarak, gelişmesine temel olan iki faktörün bulunduğunu görmekteyiz. Birincisi, göçebe hayat tarzı ise, ikincisi de İslam dini, özellikle de tasavvufa has dünya görüşüdür. Bu ikisi birleştiği zaman, bunların sentezinden özel bir kültür örneği ortaya çıkmıştır. Bunların en görkemlisi de jıravlar nazımıdır. Bu bahsettiğimiz dönemler sonrasında da halk arasında meşhur olan bazı jıravların hayatı ile eserleri, tarihi belgelerin olmamasından dolayı edebiyat tarihinde incelenememektedir. Bu jıravların hayatı ile üstlendikleri görevler hakkındaki efsane ve rivayetler ile epik destanlarda verilen bilgiler ve bunların tipleri, jıravların toplumsal fonksiyonları ile onların yaratıcılık özelliklerine uymaktadır. Jıravların içinde en tanınmış, Surgıltaulı Sıpıra Jıravın ismi, Kazakların "Er Targın", "Edige" gibi destanlarında geçiyor. Bu destanlarda Sıpıra Jırav, Han ile halkın alt tabakasının ve onun temsilcisi olan kahramanların arasındaki anlaşmazlıkları olumlu yönde sonuçlandıran, zor davaları çözen bir şahıs ve Han'ın yardımcısı olarak da yer almaktadır. Ancak bir tek folklor eserine dayanarak oradaki kahramanları gerçek bir sanat adamı olarak değerlendirme geleneği bilimde olmadığı için Sıpıra Jırav", hayatta olan gerçek bir şahsiyet olarak kabul etmek şimdilik imkânsızdır. Buna rağmen Sıpıra'yı, edebiyat tarihine dâhil ederek, onun ışığında inceleme girişiminde de bulunulmuştur. Örneğin, K. Süyınşaliev'in 1997'de yayımlanan "Kazak Edebiyat Tarihi" isimli ders kitabında Sıpıra Jırav, gerçek bir sanat yaratıcısı olarak kabul edilmiştir. Bununla birlikte Karakalpak araştırmacıları da onu tarihte yaşamış olan, epik eserleri ilk ortaya atan şahıs olarak kabul eder.

"Kırım'ın Kırk Batırı" adlı kahramanlık destanları dizisini anlatan destancı Murın Jırav da bu destanların ilk defa Sıpıra Jırav tarafından ortaya atıldığını belirtmektedir. Halk arasındaki bu tür hikâyeler, onun tarihte yaşayan bir şahıs olduğuna ve Türklerin Kıpçak boyunun epik geleneğinin temelini attığına dair bilgiler vermektedir. M. Mağavin'in "Kopuz Sarını" (Kopuz Melodisi) adlı monografisinde ismi efsaneleşmiş, meşhur bir jırav olan Cuma Kul'dan bahsetmektedir. İsimleri bize bu şekilde, yani efsanevi bir şekilde ulaşan jıravların birkaç eseri, jıravlar nazımının ilk dönemleri hakkındaki bilgi vermesi bakımından da değerlidir [5, 165].

Aktamberdi Jırav, şimdiki güney Kazakistan bölgesindeki Karatav yakınlarında dünyaya geldi. Babası Sarı'nın akrabalarına saygılı olan oğlu, on yaşında şâirlik yoluna girer. Aktamberdi o dönemde Orta Asya hanlıkları arasındaki savaşa katılmış, kahramanlıklar göstermiştir. Söz söyleme ustalığıyla, yol göstericiliği ve kahramanlıkları ile halkın arasında

tanınmıştır. Orta cüzün haysiyetli boy başkanı, yaşlanmış, akıl veren aksakallıya dönüşmüştür. Bu dönem Kazaklar ve Kalmuklar arasındaki savaşın iyice kızıştığı bir dönemdir. Aktamberdi bizzat katıldığı savaşlarda Kazakları düşmana karşı ustaca yönetip teşkilatlandırmış, her cephede başarılı olması ile dikkati çekmiştir. Baskıncı Kalmukları imha ederek, düşmandan boşalttığı Kazak topraklarına halkı yerleştirme işinde büyük çaba harcayan, tarihî şahsiyetlerden biridir. Aktamberdi'nin şiirlerinin konusu; karıştığı toplumsal olayların doğurduğu hayat gerçekleridir. Aktamberdi düşmandan alıp halkını yerleştirdiği yerlerde 93 yaşında vefat etti. Akrabası Abay'ın memleketi, Jürek Jota adlı yere defnedildi, üzerine kümbet yapıldı. Eserleri çeşitli şiir mecmualarında basılmıştır.

Buhar Jırav bu günkü Özbekistan'ın Buhara bölgesi civarında dünyaya gelmiş, Pavlodar bölgesinde, Bayanavıl'da vefat etmiştir. Şâirliğin zirvesine çıkmış, halkın üzüntüsünü dert edinen, hanlığın birliğini öğütleyen, meşhur ve büyük bir ozandır. "Aktaban şubırındı" yıllarında, acil meseleleri halledip, toplumsal meselelerle ilgilenmiştir. Hayatı boyunca Abılay Han'ı ümitle izlemiş, onun halkı yönetişini ve yaptığı seferleri övmüştür. O saray çevresindeki en değerli şâir, akılcı bey olarak tanınmıştır. Şiirlerindeki konular, Kazaklar ve Kalmuklar arasındaki olaylarla ilgilidir. Buhar, Abılay Han'ı övmekle birlikte bazı kötü davranışlarını da acımasızca eleştirmiş, yüzüne vurmuştur. Ozanca sözleriyle Abılay Han'la hesaplaşmıştır. "Ey Abılay, Abılay", "Hana Cevap Vermesen" gibi şiirleri, o devir gerçeklerini derinlemesine anlatır. Buhar, Çin ve Rusya hükümdarlarının sömürge siyasetini şüpheyle izlemiş, tehlikenin nereden geleceğini bildirmiştir. Bu, Asan Kayğı'nın şifreli şiirini çözdüğü anlamına da gelir.

Jiyembet Jırav, Alşın boyuna beylik eden büyük bir aristokrat ailedendir. Gençliğinde, Türkistan'da hanlık kuran Ensegey boyundan Er Esim'in var olma mücadelesinde onun yanında yer almış, barış zamanlarında ise ona en yakın arkadaş olarak ömrünü geçirmiştir. 1620 yılında Oyratlarla yapılan büyük kanlı savaşta zaferin kazanılmasında büyük rol oynadı. Özellikle Esim Han'ın birliğini bozan Taşkent Hanı Dursun'un isyanının bastırılmasında önemli hizmetleri oldu. Küçük cüzün beyi olduğu dönemlerde, merkezdeki hanlığa sırt çevirmeye başlayınca, Esim Han'la, Jiyembet'in arası açıldı. Daha sonra Jiyembet'in küçük kardeşi, Jolımbet Han'ın huzurunda suçlu bulununca, Esim Han ikisini de cezalandırır. Ozan Jiyembet, Kalmuklar'ın soğuk iklimli topraklarına sürülür. Jiyembet'ten bize ulaşan "Uzun Boylu Er Esim" adlı şiirde, ozan, başından geçen olaylar ve hayatıyla ilgili geniş bilgiler de verir.

Ümbetey Jırav Güney Kazakistan bölgesinde, Karatav civarında doğmuş; Akmola bölgesi, Ereymentav vilayetinde vefat etmiş bir Kazak ozanıdır. Ümbetey, ozanlık geleneğinin önemli bir temsilcisidir. Onun ozanlık kabiliyeti, özellikle, joktav (ağıt) türünde açık bir şekilde farkediliyor. Örneğin, "Bögembay Batır'ın Ağıtı" (Bögembay Batır'dı Joktavında), batırın ölümü vesilesiyle yazdıkları Abılay Han'a duyurduğu haykırıştır. Ümbetey'in şiirlerinde görülen eleştirici gözle bakma tutumu, Böke ile Javbasar'ın hatalarını açıkladığı şiirlerinde karşımıza çıkıyor. Halk yöneticilerini, hanı, sultanları halkın faydası için, kötü davranışlarından dolayı eleştirmiş, adil fikirlerini dile getirmiştir.

*Dindar, müslüman çocuğu
İnsanlıktan vazgeçmez,
Sözde müslüman baksana,
Namussuzluktan çekinmez.
Ah ki, bu alışkanlığını
Dürüst bir an yedirmez!*

Ümbetey Jırav'ın babası Tilev, eski halk eserlerini çok iyi bilen, kopuz çalan, halk arasında fikir adamı ve çok bilgili olarak tanınan biridir. Ümbetey, babasından çok şey öğrenip, gençliğinde şiir yazma kabiliyetini geliştirir. Kendisine eski jıravları örnek alan Ümbetey, zaman geçtikçe felsefi didaktik tolğavlara merak duyar. Bununla birlikte kendi çağdaşları olan batırları methederek, halka örnek olarak sunmak da jırav nazımının esas konusuna dönüşür. Bu şiirleri Ümbetey'e büyük şöhret kazandırır [5,186]. Sonuç olarak, Kazak halkının ortaya çıkışı, kaynaşması ve bütünlüğünü koruması yolundaki gelişiminin uzun sürecindeki en önemli hadiselerin başında Kazak edebiyatı gelir. Yazılı kaynaklarda, Ortaçağ'ın son dönemlerinde bu büyük devlet, diğer bir ifadeyle Türk halkları devletleri sisteminde, Orta Asya bölgesinde mühim roller oynayan Kazak Hanlığı sözlü edebiyatı hakkında bilgilere rastlamaktayız. Kazak Hanlığı, XV. yüzyılın ortalarından itibaren XVII. yüzyıla değin az veya çok istikrar göstererek gerçek manada üniter bir siyasi sistem olarak varlığını sürdürmüştür. Jıravlar Kazak Hanlığı dönemindeki siyasi ve kültürel yapısı hakkında bize bazı ipuçları sunmaktadırlar. Bunun için o dönemin Jıravlarına tarihçi gözüyle bakmak yerinde olacaktır.

KAYNAKLAR

1. Ahmetov Z., Şanbayev T. *Edebiyettanu Terminderinin Sözdigi*. Almatı,1996, s. 98.
2. Çetin İ. “Kazakistan Jırşılık Geleneği ve Bir Örnek: Ruslan Ahmetov”, Selçuk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı 13, 2003, s. 401-410.
3. Arıkan M. *Başlangıçtan 20. Yüzyıla Kazak Jırav ve Akınları*. Ankara, Yason Yayınevi, 2014, s. 29-90.
4. Âbişeva N. *Jıravlar: Oku Kuralı*. Almatı, Bilim yayınevi, 2007, s. 14.
5. Koç K., İsina A., Korganbayev B. “Kazak Folkloru ve Sovyet Dönemi Öncesi Kazak Edebiyatı”, *Kazak Edebiyatı* 1, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2007 s. 163-191.
6. Velihanov Ç. *Sobraniye Soçineniy v 5.ti Tomah*, Alma Ata, 1961, s. 230.
7. Aça M. *Kazak Türklerinin Destanları ve Destancılık Geleneği*. Konya, Kömen Yayınları: 2002, s.73-75.
8. Ergun M. *Kopuz Sarını Kazak Âşık Tarzı Şiir Geleneği Akın ve Jıravlar*. Ankara 2002, s.114-115.